

ЕЛИЯ МАРИНОВА
Софийски университет
„Св. Климент Охридски“
✉ elia.marinova@gmail.com

ГЛАГОЛНИТЕ КАТЕГОРИИ В ДВЕТЕ ГРЪЦКИ ГРАМАТИКИ НА ЕМАНУИЛ ВАСКИДОВИЧ

Elia Marinova
Sofia University St. Kliment Ohridski
✉ elia.marinova@gmail.com

THE VERB CATEGORIES IN THE TWO GREEK GRAMMARS OF EMMANUIL VASKIDOVICH

This paper presents a general survey of the verb categories time, aspect and diathesis in two Greek grammar books by the Bulgarian Enlightenment author Emmanuil Vaskidovich. The grammar book published in 1837 offers a description of the Ancient Greek in katharevousa as a language of instruction; the other grammar book, which remained in manuscript, is a short bilingual manual of Modern Greek, in which the rules and definitions are given in Bulgarian translation. Two generations of Greek scholars teaching at the Princely Academy of Bucharest in the 1820s have been identified as sources of grammar concepts and descriptive models for Vaskidovich's books. In this paper, the contribution of his works and the progress of his linguistic concepts and didactic methods are evaluated in comparison with other Greek grammar books by contemporary Bulgarian authors.

Keywords: verb categories, the library of Vaskidovich, Enlightenment Greek grammars

---

В изследванията на българската възрожденска литература личността и просветната дейност на Емануил Васкидович са сравнително пълно представени. Освен двете монографии, които реконструират житейската му съдба и хронологията на многобройните му учебни пособия и преводи ([4], [8]), налице са и немалък брой статии в енциклопедии и в периодични издания, изследващи мястото на този наш книжовник в историята на образованието и педагогическата мисъл в България, като

Студията е резултат от проучване, осъществено в рамките на научноизследователския проект „Балканските езици като еманация на етно-културната общност на Балканите (типология на глагола)“, осъществен чрез финансиране от Фонд „Научни изследвания“ по договор № ДН 20/9/11.12.2017 г.

Дължа специална благодарност на г-жа Маргарита Колева и на г-жа Венелина Спасова, завеждащи библиотеката при ПБНЧ „Еленка и Кирил Д. Аврамови – 1856“, Свищов, за компетентната помощ.

може би най-често е поставян въпросът за конкретния му принос в „Славеноболгарское детоводство“, в което е съавтор на Неофит Бозвели. При все това не разполагаме със сигурни данни за учителите, учебниците и програмата, по която Васкидович продължава образованието си, след като научава отлично гръцки в училището в Мелник. Знаем, че прекарва известен период в школата на о-в Хиос, но хипотезата за продължителен престой на Васкидович в Княжеската академия преди окончателното му установяване в Свищов през 1815 г. не е потвърдена от никакви факти. През следващите години младият учител многократно посещава Букурещ с цел набиране на финансова помощ за новооткритото училище, но досегът му до по-либералните преобразования и енциклопедизма на обучението в Княжеската академия се ограничава до тези пътувания. Накратко, ние имаме само частична представа в какви конкретни условия се формират широката култура и разнопосочните интереси на основателя на първото светско елино-българско училище у нас, къде и кога натрупва забележителната си библиотека (с изключение на даренията, които обикновено са датирани), и парадоксално – макар Васкидович често да е набеждаван в крайно елинофилство – какво е конкретното въздействие на съвременната гръцка филологическа традиция върху неговите учебници и възгледи за езика.

Един аналитичен преглед на описа на гръцките книги на Васкидович, които се съхраняват в Свищовското читалище, може да запълни някои от тези празнини, но не и да даде отговор кои образователни материали на гръцките училища е ползвал най-често и с най-голям успех. Съдейки по ръкописния каталог на Цветан Радославов¹, Васкидович е разполагал с удивително модерна и добре комплектована за времето си светска библиотека. Редом с по-новите граматики на Неофитос Вамвас (1826), Георгиос Генадиос (1832), Константинос Вардалахос (1829) и Константинос Кумас (1833), се четат заглавията на „За синтаксиса“ на Александрос Маврокордатос (1745), „Енхиридион“ на монах Матей (1795) и „Грамматическа съкровищница“ на Константинос Карайоанис (1796); не липсват и трудовете на водещите западноевропейски елинисти от XVIII–XIX в. като гръцката граматика на Филип Бутман (в гръцки превод от 1812 г.). Присъствието на серията известни граматически компилации, които излизат в издателските къщи на Венеция, Буда и Виена през последните две десетилетия на XVIII в., и от друга страна, на школските ръководства на основните участници в езиковия спор – архаисти и реформатори – от началото на XIX в., говори за високата начетеност на този възрожденски автор и за амбицията му да бъде еднакво добре осведомен за различните езикови тенденции и школи.

¹ Описът на гръцките книги на Васкидович, изготвен от Цветан Радославов през 1930 г., все още е достъпен само в ръкописен вид в библиотеката към ПБНЧ „Еленка и Кирил Д. Аврамови – 1856“ в Свищов. Предстои дигитализацията му по проект „Дигитална културна съкровищница Север +“.

Грамматическите трудове на самия Васкидович обаче сочат към един значително по-тесен кръг от автори, които е ексцерпирал. Настоящата статия цели да покаже кои са те, като се фокусира върху един конкретен проблем – представянето на глаголните категории в двете гръцки граматика на Васкидович и идентифицирането на източниците на граматическите теории и терминологията, към които той се придържа.

Παιδαγωγικὴ γραμματικὴ (Педагогическа граматика)

Емануил Васкидович е автор на две граматика на гръцкия език – отпечатаната през 1837 г. в Брашов *Παιδαγωγικὴ γραμματικὴ* и останалата в ръкопис „Кратка граматика“, която е писана преди 1856 г. *Παιδαγωγικὴ γραμματικὴ*, за да цитираме в съкратен вид характерното за епохата пространно заглавие², е замислена от Васкидович като практическо въведение в старогръцкия език за учениците му от елино-българското училище в Свищов. Сравнително рядко срещаното заглавие добива по-конкретен смисъл, ако си дадем сметка, че с избора му Васкидович препраща към едноименните трудове на две последователни поколения преподаватели в Княжеската академия в Букурещ, застъпници на консервативния възглед в езиковия спор. Ламброс Фотиадис, който оглавява Академията до 1805 г., пише за учениците помагало, наречено *Παιδαγωγικὴ ἢ Πρακτικὴ γραμματικὴ*. Ученикът му Неофитос Дукас издава през 1813 г. *Παιδαγωγία* като въведение „в четенето и в разбирането на каквото и да било друго“, както гласи подзаглавието, архаистът Стефанос Комитас издава през 1800 г. във Виена *Παιδαγωγὸς ἢ πρακτικὴ γραμματικὴ*, а през 20-те години излиза в Пеща прочутата му поредица *Παιδαγωγικὰ μαθήματα*, която Васкидович доказано е познавал и ползвал в различни свои трудове³. Ключовата дума „педагогически“ указва не толкова предназначението на тази учебна литература за деца и юноши, колкото нейната „модерност“, т.е. отвореност към по-широко енциклопедично образование. Както е известно обаче, модернизацията в програмата на Княжеската академия засяга в най-слаба степен именно преподаването на гръцки език по традиционния модел на късновизантийските граматика, т.е. в рамките на традиция, доминирана от Константин Ласкарис, Теодор Газа и дългата редица на неговите враждуващи коментатори – от Неофитос Кавсокаливитис до 650-те критични наблюдения и поправки на Евгений Вулгарис. Влиянието на поствизантийската традиция се вижда и в граматиката на Васкидович.

² *Παιδαγωγικὴ γραμματικὴ. Πρακτικὴ τῆς παλαιᾶς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἐρανισθεῖσα μὲν ἐκ πολλῶν κατὰ τε τὸ εὐσύνολτον καὶ εὐληπτον ὑπὸ Ἐμμανουήλου Βασκίδου τοῦ ἐκ τῆς κατὰ τὴν Μακεδονίαν πόλεως Μελενοίκου, εἰς χρῆσιν τῶν ἐν Σιστοβίῳ αὐτοῦ μαθητῶν. Ἐν Στεφανουπόλει ἐν τῇ τυπογραφίῳ τοῦ Ἰωάννου Gött, 1837.*

³ Относно заемките на Васкидович от други томове на поредицата *Παιδαγωγικὰ μαθήματα* на Стефанос Комитас вж. заключенията на Др. Вълчева ([3]: 231–232).

Фактът, че в нея за пръв път обстойно се разглежда синтаксисът⁴, както и изкуственият архаизиращ език, на който е написана, поражда въпроса за какви ученици е била предназначена. Според една хипотеза ([4]: 32) „... най-първите ученици на Васкидович били предварително ограмотени само на гръцки език през изгнаническите години на техните семейства в Румъния. Там те са се учили в килийни гръцки училища и затова са могли да си служат с гръцкия език“. „Педагогическа граматика“ обаче е издадена повече от две десетилетия след отварянето на училището и хипотезата за числен превес на ученици с елементарни предварителни знания по гръцки език не обяснява как са се справяли с труднодостъпната материя, поднесена изцяло на катаревуса.

На глагола е отделено място в три от общо четирите книги на граматиката. В дял Τυλικόν, т.е. Морфология (с. 18–80), са изброени глаголните категории, онагледени с парадигмата на глагола τύπτω (стандартен пример от Дионисий Тракийски нататък), и допълнени със списък на неправилните глаголи. В тази част Васкидович посочва наличието в старогръцки на две диатези – ἐνεργητική и παθητική, пет наклонения – ὀριστική, προστακτική, ἐνκτική, ὑποτακτική и ἀπαρέμφατος (т.е. Indic., Imper., Optat., Coni., Infin.), шест времена – ἐνεστώς, παρατατικός, μέλλων, παρακειμένους, ὑπερσυντελικός, ἀόριστος (Praes., Imperf., Fut., Perf., PQPF, Aor.) и пет спрежения (συζυγία): първо спрежение на глаголите с ударение на втората сричка от края (βαρύτονα), второ до четвърто спрежение – на стегнатите глаголи (περισπόμενα) и пето – на глаголите, окончаващи в 1. л. ед.ч. на -μι. В този дял Васкидович следва съвсем близо структурата, терминологията и примерите от морфологията на глагола (с. 19–70) в граматиката на Неофитос Дукас⁵, която е налична в библиотеката на нашия възрожденец в първото ѝ издание от 1802 г. В някои случаи обаче е трудно да се каже дали тъкмо Дукас е ексцерпираният модел – „попълването“ на глаголната парадигма с форми, които не са засвидетелствани в класическия гръцки, като τέτυλα, хипотетичния втори перфект на τύπτω, е налице у Дукас, но също и в граматиките на Стефанос Комитас и Константинос Вардалахос, а всички те продължават една много стара практика, засвидетелствана още у Теодосий от Александрия (IV–V в.).

В дял Κανονικόν (с. 87–119) се излагат подробно принципите на образуване на глаголните форми, като се изхожда първоначално от различаването на глаголите на ὀμαλά и ἀνώμαλα (правилни и неправилни) и на времената – на ἀρκτικοί и παραγόμενοι (главни и производни). Диатезата като глаголна категория не е обсъдена отделно. В тази част е ползвана друга граматика като основа, тъй като Дукас в дял Κανόνες (с. 88–99) най-напред разглежда петте диатези – ἐνεργητικόν, παθητι-

⁴ За пълно библиографско описание и преглед на съдържанието на първата граматика на Васкидович вж. студията на Б. Вунчев ([1]: 169–172).

⁵ Η κατ'ἐλιτομήν γραμματική τερψίθεα ὑπὸ Νεοφύτου Δούκα, ἐν Βουκουρεστίῳ, 1802. Тук цитираме по достъпното ни виенско издание от 1812 г.

κόν, οὐδέτερον, μέσον, ἐλίμεσον – в отношението им към залоговите окончания, след това видовете аугмент и времената, но в ред, малко по-различен от този на Васкидович. Мнението ни е, че са ползвани паралелно граматиките на Дукас и на Комитас⁶, самите те с почти сходна структура на тази глава, като у Комитас откриваме някои различия в терминологията, които го правят по-вероятния източник. Например Дукас нарича втория перфект δεύτερος παρακειμένος, а Комитас и Васкидович използват термина μέσος παρακειμένος, с който обозначават деятелния залог на втори перфект (λέλοιπα, κέκαμα), създавайки подвеждащото впечатление, че го противопоставят (в смисъла на опозиция Med.#Pass.) на последващия παθητικὸς παρακειμένος (γέγραμμαι, πέλεισμα, т.е. общите форми за медио-пасивен залог на перфекта, който няма отделни форми за Pass.).

В книгата Συντακτικόν (с. 120–151) и конкретно в дела за синтаксиса на глагола (с. 129–139) Васкидович разглежда рекцията на глаголите, синтактичните особености на залозите, наклоненията и времената, безличните глаголи, инфинитивите и причастията. Ако в първия дял са посочени две диатези – деятелна и страдателна, то тук (с. 135) те вече са пет – ἐνεργητική, παθητική, οὐδέτερα, μέση, ἀποθετική, като οὐδέτερα на свой ред има 6 подвида – ὑπαρκτικόν, ὀλοενεργητικόν, αὐτουδέτερον, αὐτοπαθητικόν, κτητικόν, περιποιητικόν. Трябва да се отдаде дължимото на Васкидович, че е успял да предаде в сбит вид и в един по-опростен вариант на катаревуса тази особено сложна материя, в която е трудно да се отделят един от друг моделите на синтактичен анализ с античен или византийски корен. Два доминиращи модела, добре познати на възрожденските автори от граматиките на византийските емигранти в Италия през XV в., фиксират глагола като център на синтагмата и подреждат всички синтактично-семантични връзки между думите в изречението спрямо този център. Първият, познат и в българските възрожденски училища като монотонния речитатив „из първото... из третото, из четвъртото“, представя типовете синтактично съгласуване като схема от четири основни позиции, втората от които винаги принадлежи на сказуемото: 1) дума в номинатив; 2) глагол; 3) дума в косвен падеж; 4) дума в косвен падеж, която пояснява някакъв тип обстоятелство (вид, място, посока, времетраене и т.н. на действието) или е втората част от двучастна конструкция като акузатив на външния обект и предиката, Ass. Personae et rei и др. Класическа илюстрация на тази схема е следното изречение (Дукас, 108): Ἐγὼ διδάσκω σὲ γραμματικά (Аз те уча на граматика), където „аз“ е ἐκ πρώτου, „уча“ – ἐκ δευτέρου, „те“ – ἐκ τρίτου, „на граматика“ – ἐκ τετάρτου. Вторият модел, който допълва първия

⁶ Παιδαγωγικὰ μαθήματα συντεθέντα παρὰ Στεφάνου Κομμητᾶ. Γραμματικὴ, περιέχουσα τοὺς Τύπους, τοὺς ἀναγκαίους κανόνας τῆς Τεχνολογίας, τῆς Ἑτυμολογίας, τῆς Συντάξεως, καὶ τῆς Συνθέσεως. Ἐν Πέσῃ, παρὰ τῷ εὐγενεῖ Μαθηαίῳ Τράττην τῷ ἐκ Πετρούζας, 1828.

и през посредничеството на Теодор Газа, „Въведение в граматиката“, може би възхожда към Максим Планудис, представя всещност типове валентност на глагола, първо, като конструкция с акузатив с идея за движение отвътре навън или *κατ' ἐκπομπήν* (*διδάσκω σε* или *διδάσκω γράμματα*); второ, като конструкция с генитив, означаваща движение отвън навътре или *κατ' εἰσπομπήν* (*δέομαί σου*); трето, като конструкция с датив за предоставяне/ придобиване или *κατὰ περιποίησιν* (*δίδωμί σοι*). Не смятаме, че Васкидович е ексцерпирал директно граматиките от XV в. По-вероятно е използвал Стефанос Комитас (с. 183–195) и Неофитос Дукас, който изброява 12 типа синтаксис (с. 106–122), а именно, три прости, посочените по-горе типове транзитивност (*τῶν ἀπλῶν εἰδῶν*), седем сложни, т.е. поливалентните глаголи (*τῶν συγκεκμημένων εἰδῶν*), и два „особени“, които приблизително отговарят на падежите при глаголи с представки (*τῶν ἰδιαιτέρων εἰδῶν*). В „Педагогическа граматика“ е отделено място главно за трите „прости“ вида синтаксис и по-сбито – за останалите; едно обяснение защо диатезата е представена детайлно едва в този дял, е възможността да се открои връзката между диатезата на глагола и типа синтактично съгласуване, който се реализира.

Същата зависимост от граматиките на Комитас и Дукас, и съответно, от образците, които те възпроизвеждат, се установява в представянето на останалите глаголни категории. Тук ще се ограничим до цитирането на кратък пасаж, характерен за начина, по който Васкидович преработва гръцките си образци (с. 137):

„διὰ δὲ τοῦ Μέλλοντος τριχῶς σημαίνομεν τὰ πράγματα. α' Ὄταν τὸ ἄπαξ καὶ τότε τίθεται μόνος οἷον αὔριον ἐλεύσομαι. β' ὅταν τὸ πολλάκις, καὶ τότε δι' Ὑπαρκτικοῦ Μέλλοντος καὶ Μετοχῆς ἐνεστῶτος, οἷον ἔσομαι ἐρχόμενος. γ' Ὄταν τὸ παρῳχήμενον καὶ τότε δι' Ὑπαρκτικοῦ Μέλλοντος καὶ Μετοχῆς τοῦ Παρακειμένου, οἷον μάτην οὖν τοσοῦτον πλοῦν ἔση πεπλευκῶς. Διὰ δὲ τοῦ τρίτου Μέλλοντος (ἢ προηγουμένου Μέλλοντος) τὴν μέλλουσαν τοῦ Παρακειμένου σημασίαν, οἷον κεκοσμήσεται.“

„С формите за бъдеще време означаваме нещата по три начина: а) Когато действието е еднократно и в този случай се използва само една форма, като „утре ще пристигна“ [непреводимо на български с една форма, бел. Е.М.]; б) Когато действието се повтаря многократно и тогава се изразява чрез форма за бъдеще време на спомагателния глагол и причастие за сегашно време, като „ще идвам“; в) Когато действието е отминало и в такъв случай се изразява чрез бъдеще време на спомагателния глагол и причастие за перфект, като „напрасно ще си предприел толкова дълго плаване“. Чрез Трето бъдеще време (или предварително бъдеще) означаваме перфекта с футурно значение, като „ще се е уредил [градът, бел. Е.М.]“.

Цитираният откъс е почти изцяло парафраза на кореспондиращия му пасаж у Стефанос Комитас (с. 196), с тази разлика, че за т. нар. „трето бъдеще време“ (разпространен термин в чуждоезиковите гра-

матики на гръцкия през XIX в.), по-добре познат за нас като Futurum Perfectum, Комитас дава друг пример: μηδὲν λέγε ἢ ἀπόλωλας (Не казвай и думица, или си загинал!). Комитас, разбира се, не е основният и единствен източник на този тричастен модел за изразяване на бъдеще време, който описва адекватно отношението аспектиалност – темпоралност в новогръцкия език (ἔξακολουθητικός, στιγμιαίος, συντελεσμένος), но не и в старогръцкия, където бъдеще време не развива отделни форми за изразяване на свършен и несвършен вид. Неразпознаваемите за един грък от класическата епоха перифрастични форми като ἔσομαι ἐρχόμενος са продукт на влиянието на граматиката на Пор-Роял върху гръцките просветители от началото на XIX в., които в стремежа си да предложат една „философска“ реорганизация на традиционния дескриптивен модел, добавят бъдеще продължително към времената в старогръцки. Както е известно, на изкушението да запълни алогичните (според универсалната граматика) празнини в системата на езика не устоява и самият Кораис, който лансира тезата за симетрия между трите времена – сегашно, минало и бъдеще, и три вида продължителност на действието – παρατακικός, ἐντελής и ἀόριστος.

Дотук очертахме два сигурни източника на „Педагогическа граматика“ – преподавателите в Княжеската академия Неофитос Дукас и Стефанос Комитас. Това наблюдение се подкрепя от някои биографични данни. В монографията си за свищовския учител изследователят Йордан Парапунски ([8]: 135) отбелязва, че по време на престоя си в Букурещ през 1816 г. Васкидович вероятно се е срещнал с някои от известните гръцки педагози, които преподават в Княжеския лицей, като по думите на Парапунски „за срещата му с Неофит Дука говори подаръкът, който му направил – отпечатаната през 1787 г. във Венеция граматика на солунския учител Атанасион Елахисту [sic! Бел. Е.М.]: „Подарък на моя колега Ем. Васкидович от Н. Дука“. По-нататък в изследването си Парапунски допълва казаното по-горе с твърдението, че въз основа на маргиналните бележки, в които се разпознава почеркът на Васкидович, въпросната книга може да се разпознае като образец на „Педагогическа граматика“ ([8]: 200): „За основа при написването ѝ му е послужила граматиката на солунския учител Атанасион Елахисту от 1787 г., подарена му в 1817 г. от Неофит Дука. Това установяваме от бележките по белите полета на книгата и допълнително залепените бели листчета с извадки и пояснения“. Съобщението на Парапунски е преповторено от К. Нихоритис, но с корекция на годината – 1816 г. ([7]: 127): „Например през 1816 получил Граматика на гръцкия език като дар от Неофит Дука – учител и управител на Княжеската академия в Букурещ (тази граматика е написана от Атанасиос Елахисту – управител на Гръцкото училище в Солун и е издадена във Виена през 1787 г.). На първата страница е написано на гръцки език следното посвещение: Подарява се на колегата Емануил Васкиди от Неофит Дука“.

За съжаление някои неточности и лошото печатно оформление са във вреда на иначе полезната книга на Парапунски, както е случаят и тук с неточната идентификация на автора и с посочения инвентарен номер № 331. В действителност става дума за изданието, заведено под № 311 в инвентара на гръцките книги на Емануил Васкидович, съставен от Цветан Радославов през 1930 г.⁷ Заглавието му гласи: „Ἡ γραμματικὴ τοῦ κύρου Νεοφύτου ἐκείνου, συνοψισθεῖσα, εἴτ' οὖν ἀπαλλαγεῖσα τε καὶ καθαρῆσα πάντων τῶν ἐν αὐτῇ περιττῶν τε καὶ ἀλλοτριῶν τῆς γραμματικῆς ἐπαγγελίας τε καὶ εἰδήσεως, ὑπὸ τοῦ ἐν ἱερομονάχοις ἐλαχίστου Ἀθανασίου τοῦ Παρίου τοῦ ἐν τῷ τῆς Θεσσαλονίκης φροντιστηρίῳ διδασκαλῆς προΐσταμένου καὶ νῦν πρῶτον τύπος ἐκδοθεῖσα. Ἐνετίησιν, 1787, παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ.“⁸

„Известният кир Неофит“ не е никой друг освен Неофитос Кавсокаливитис, който издава през 1768 г. най-обемната известна интерпретация на IV книга на граматиката на Теодор Газа. Както става ясно от заглавието, книгата, с която е разполагал Васкидович, е съкратената преработка на този огромен труд, изготвена от йеромонах Атанасий Пароски, ученик на Кавсокаливитис (както и на Евгений Вулгарис). Донякъде е чудно защо Васкидович е трябвало да се сдобие с тази книга с посредничеството на Дукас, след като самият той учи в прословутата Хиоска школа тъкмо по времето, когато Атанасий Пароски преподава там (т.е. между 1788 и 1811 г.) или скоро след това. Действително граматиката е писана за нуждите на училището в Солун, но е издадена във Венеция година, след като Атанасий го напуска⁹, и със сигурност е използвана на Хиос. За да стане ясно кои са „чуждите на граматическото учение“ страници в оригинала, които Атанасий отстранява, трябва да поясним, че коментарът на Кавсокаливитис към една-единствена книга от Граμματικὴ εἰσαγωγή на Теодор Газа възлиза на 1300 страници, обхващащи информация от всички области на познанието – метафизика, теология, музика, механика. От този внушителен обем Атанасий Пароски оставя 472 (на глагола са отделени с. 141–279) страници, а Васкидович на свой ред ги съкращава до 180. В екземпляра от Свищовското читалище се откриват многобройни бележки с характерния ситен почерк на Васкидович, (напр. на с. 205 и 224 към Ἀνάλυσις ῥημάτων), но би било наивно да мислим, че „Педагогическа граматика“ е просто епитоме на епитомето на Кавсокаливитис. Като компилати-

⁷ В NALIS фигурира един-единствен екземпляр от изданието на граматиката на Атанасий Пароски от 1787 г., а именно, екземплярът, който се съхранява в Библиотеката на БАН под сигнатура Rts9.

⁸ „Грамматика на известния кир Неофит, прегледана, или по-точно, освободена и очистена от всички неща в нея, които са излишни или чужди на граматическата професия и знание, от ръката на Атанасий Пароски, най-недостойния от йеромонасите и директор на учителите в училището в Солун, издадена сега за пръв път във Венеция, 1787, при Николаос Гликис.“

⁹ Атанасий Пароски преподава и оглавява училището в Солун в няколко различни интервала от време – между 1758 и 1762 г., от 1767 до 1770 г. и от 1777 до 1786 г.

вен труд тя обхваща преработените дефиниции и примери от няколко различни източника, които през посредничеството на Ласкарис и Газа възхождат в крайна сметка към Дионисий Тракийски, Аполоний Дисколос и „Канони“ на Теодосий и споделят общ теоретичен речник по отношение на граматическите категории и общ набор примери.

Относно бележката „Подарък на моя колега Ем. Васкидович от Неофит Дука“, трябва да кажем, че не открихме такава в екземпляра в Свищовското читалище. На с. 3 заглавието *Τοῖς ἐντευξομένοις τῶν λογίων* е повторено и под него е внесена ръкописна бележка, избледняла на места, от която се разчита, че книгата, която е собственост на Дукас (*κτῆμα Νεοφύτου Δούκα*), е дарена за българските училища през 1816 г. Извън това уточнение няма причини да се съмняваме, че Дукас е дарявал книги и е общувал с изтъкнатия свищовски учител. В подкрепа на такова допускане идват спомените на Васил Манчев, ученик на Васкидович в елино-българското училище, за кореспонденцията, която учителят му поддържал с Дукас: „Забележително е, че Емануил Васкидович, като възпитаник на гръцките училища, поддържаше писмени сношения с Неофит Дука, един учен македонски грък“ ([5]: 29). Трябва да се вземе предвид и това, че Неофит Дукас, за когото е уместно да напомним, че е учител на Райно Попович, присъства по категоричен начин в личната библиотека на нашия възрожденец. От описа на Цв. Радославов на гръцките ръкописи и печатни издания, притежавани от Васкидович, се вижда, че той е ползвал много активно в обучението преводите от старогръцки на Дукас – Есхил, Дион Хризостом, Максим от Тир, Лизий и други оратори, един речник на известните фрази от „История на Пелопонеската война“ на Тукидид, както и споменатата вече граматика.

Неофитос Дукас не е единственият източник на нашия възрожденец, който застъпва възгледа, че в граматиката е невъзможно говоримият език да бъде отделен от старогръцкия. Още по-краен архаист и представител на най-консервативното крило в езиковия спор е Стефанос Комитас, който преподава в Академията в Букурещ приблизително в периода, в който Дукас е неин директор (1815–1818). Не разполагаме със сведения за срещи или за кореспонденция между Васкидович и Комитас. По-скоро е оправдано да говорим за косвено влияние, тъй като анализът на „Педагогическа граматика“ показва ясни аналогии със структурирането на граматичния материал в граматиката на Комитас, която е отпечатана чак през 1828 г., т.е. десетилетие след отпътуването му от Букурещ. От друга страна, ако Дукас и Комитас са известни с критиката си към Кораис и отъждествяват с атеизъм новаторските му идеи за езика, то третият преподавател, чиито трудове оформят езиковите възгледи и дидактичната програма на нашия възрожденец, е известен именно като реформатор в езиковия спор и модернизира решително петте нива на обучението в Академията, която ръководи по-дълго от всеки друг (1803–1815 и 1820–1821). Това е популярният в

българските възрожденски среди Константинос Вардалахос, който има определящо влияние върху втората граматика на Васкидович.

Кратката гръцка граматика на Васкидович

Споменаването у Иван Гунев ([4]: 43) на още една, запазена в ръкопис в Свищовското читалище граматика на Васкидович, насочена към усвояването на „говоримия елински“, ни наведе на мисълта, че това учебно пособие е представлявало естествената посока на развитие на педагогическите идеи на възрожденеца, а именно, отказ от елитарните принципи на граматическото изложение от 1837 г. и ориентиране към живия гръцки език. Огледът на ръкописа в библиотеката на ПБНЧ в Свищов показва, че тази по-късна граматика не само е значително съкратена и обърната към съвременния гръцки, но и използва родния език като метазик на преподаването. Разликата в структурата и предназначението на двете учебни пособия е толкова голяма, че по наше мнение те едва ли някога са били ползвани паралелно в горнокласното училище на Васкидович.

Ръкописът с инвентарен номер ПО 844 носи заглавието „Кратка граматика говоримаго Еллинскаго языка, съчинена за българските младежи съ правилата въ българскій языкъ, отъ Емmanoила Васкидовича, учителя Славенноелинскаго училища божественнаго Преображенія Съвищовъ. Удобрена от словеснейшии учителя Г. Н. Михайловскаго, Начальучителя в триновскій гимназие“. Още в средата на миналия век е изказано предположението ([6]: 194), че ръкописът може да се датира към периода 1856–1863 г., когато Никола Михайловски е бил учител в Търново, а от друга страна, Васкидович вече се е завърнал в Свищов от заточение, т.е. тази граматика вероятно е две десетилетия по-късна от публикуваната през 1837 г. *Παίδαγωγικὴ γραμματικὴ*. Въпреки че е изчетено и одобрено от Михайловски, помагалото, което нататък ще наричаме „Кратка граматика“, не е било предадено за печат, ако съдим по факта, че не фигурира между заглавията на 15-те учебника и преводни помагала, за които Васкидович пуска през 1864 г. обявление във в. *Българска пчела*¹⁰, че търси издатели. От друга страна, според същата обява за печат са били подготвени „Словар от славенски на елински“ и „Словар от елински на славенски, гръцки и български“, които трябва да са били съставени в същите години като граматиката. Остава неясно по какви причини Васкидович се отказва (или е възпрепятстван) да я издаде, но трябва да имаме предвид, че от общия брой на ръкописните граматикки, по които се е изучавал гръцки език в българските училища преди Освобождението, едва три (освен „Педагогическа граматика“)

¹⁰ Обявата за приготвени за издаване книги е публикувана във в. *Българска пчела* (1, 47, с. 189, 17 апр. 1864 г.) – вж. М. Стоянов ([9]: 44).

стигат до печатната преса – тези на Неофит Рилски, Константин Фотинов и Филип Велиев.

Ръкописът съдържа 62 листа 10x17 см, съшит е с конци, но не е подвързан. Вероятно тъкмо последното е предпоставило загубата на част от учебника, тъй като запазеният текст в никакъв случай не е цялостен; ръкописът свършва с fol. 60–62, на които Васкидович започва нов раздел – „Βιβλίον Γ' Συντακτικόν. Словосъчинение“, твърде обемен, за да допуснем, че е бил представен само на четири странички.

„Кратка граматика“, за разлика от *Παιδαγωγικὴ γραμματικὴ*, е предназначена за преподаване на говоримия гръцки. Тя е третото учебно пособие с такъв предмет, което е написано основно на български език. Другите две – ръкописната „Грамматика простоеллинска“ с неизвестен автор, по която се е учило в училището в Казанлък през 1840 г., и отпечатаната през 1860 г. „Гръкобългарска граматика“ на Филип Велиев, се различават от нея по това, че представят граматическата система на съвременния гръцки по-скоро като успоредица на морфологията на старогръцкия и спорадично допълват последната с примери от катаревуса, по-рядко – от димотики. Такава е заварената практика в повечето граматика, писани от гръцки автори, по които са се обучавали и нашите възрожденци, като граматиката на Неофитос Вамвас, налична в библиотеката на Васкидович в шест екземпляра от различни години. В първото си издание от 1826 г. тя е наречена „Грамматика на старогръцкия език, съгласувана с общия ни език“¹¹ за нуждите на учениците от Хиоското училище“, а в по-късните – „Грамматика на стария и съвременния език“¹², като и двете заглавия заявяват претенцията да синхронизират правилата на старогръцкия и на живия му наследник в една обща система. Константинос Вардалахос отива още по-далеч в известната си граматика от 1829 г., в чиято първа част формулира общовалидните правила на един универсален граматически език (*ἡ καθόλου γραμματικὴ*), във втората представя граматика от въпросо-отговорен тип на говоримия гръцки (*τῆς ὁμιλουμένης ἐλληνικῆς γλώσσης*), в третата – граматика на старогръцкия в епитоме, представена по-достъпно, предимно в табличен вид, и накрая, пълна граматика на старогръцкия език с традиционната ѝ структура. На този фон не е учудващо, че дори един от най-напредничавите наши автори, Филип Велиев – ученик на Неофитос Вамвас – заявява в граматиката си: „За да можемъ добръ да научимъ глаголити на новогръцкіятъ, трѣба да научимъ първо правилата на старогръцкіятъ, заедно съ начертанието имъ“ (1860: 134).

¹¹ Под „общ език“ – *κοινὴ γλῶσσα* – се подразбира съвременният гръцки, наричан още *ὁμιλουμένη*, *σημερινή* или *ἀπλοελληνική*.

¹² *Γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσης συνταχθεῖσα εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν διὰ τοὺς μαθητὰς τῆς ἐν Χίῳ δημοσίου σχολῆς ὑπὸ Νεοφύτου Βάμβα. Ἐν Βενετίᾳ, ἐκ τῆς τυπογραφίας Μιχαήλου Γλυκῶ, 1826.* Следващите издания на Вамвас от 1852 и 1857 г. носят заглавието *Γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης*.

Васкидович, от друга страна, със сигурност не пише „Кратка граматика“ за ученици, които вече са изучили старогръцкия, и не прибегва до обичайните паралели с „атическия“. Именните и глаголните парадигми на съвременния гръцки са въведени с лаконична дефиниция на български език за съответната граматическа категория. На fol. 2^r заглавието е повторено в съкратен вид и е преведено на гръцки: Γραμματικὴ τῆς λαλουμένης ἑλληνικῆς γλώσσης, и оттук нататък в целия ръкопис се редуват гръцки термини, техният превод и съвсем елементарни пояснения на български език. Така например въведението в Първа книга е озаглавено „Βιβλίον πρῶτον. Книга първа. Τεχνολογικόν. Словопроизведение“ (fol. 2^{r-v}). Следват „Βιβλίον β'. Κανονικόν. Правилны“ (fol. 54–59) и „Βιβλίον Γ'. Συντακτικόν. Словосъчинение“ (fol. 60–62^v). Тази структура напомня фазата, в която най-ранните латински грамматики на гръцкия през XV в. се развиват от маргинални или интерлинеарни глоси на латински (най-често именно кратки преводи) до самостоятелен текст. Съпоставена с анонимната граматика (НБКМ № 385) и особено с Велиев, който предлага изчерпателен коментар на български към съответните граматически категории, „Кратка граматика“ е по-скоро билингвално помагало, наръчник с основни правила и форми. В същото време билингвалният ѝ характер повдига въпроса дали неиздаденият ръкопис на Васкидович не предхожда почина на Филип Велиев, за когото Б. Вунчев ([2]: 562) изтъква, че е първият автор на граматика, полагащ последователни усилия да намери адекватен български превод на гръцките термини. Някои преводи на гръцка терминологическа лексика у Велиев съвпадат с тези, които Васкидович използва – например περιστωμένη – облекнено ударение; οὐδέτερον διάθεση – средній/ среденъ залог; ἀόριστος – непредѣлно (у Велиев – неопредѣлно време); ἀνώμαλα ῥήματα – неравни глаголи (у Велиев също и неправилни). В голямата си част обаче преводната терминология у двамата автори се различава; Велиев предава термините παρατατικός, παρακείμενος и ὑπερσυντελικός съответно като „преминало несвършено“, „свършено преминало скорошно/ скорозаминало“ и „преминало относително“, а Васкидович ги превежда с църковнославянските термини „проходяще“, „прешедше“ и „давнопрешедше“, които са в употреба през 30-те години на XIX в., включително в първата граматика на българския език на Неофит Рилски (1835 г.). Тези последните са преводите, които дава и анонимната граматика с *terminus ante quem* 1840 г., но тя трудно може да послужи като основа за сравнение, тъй като не се придържа към единен принцип в предаването на граматическите термини, а корекциите, внесени на места (вероятно от учениците в Казанлъшкото училище, чиито имена са отбелязани в приписката на първа страница), издават колебание в употребата на тази специфична лексика. Така на fol. 38^r в „Граматика простоеллинска“ заглавието „Образъ на дѣйствителный гласъ на варитоните“ е коригирано на „Образъ на дѣйствителното наклонение на варитоните“, при все че явно става дума за

залог, докато на fol. 40^v „образъ на страдателный гласъ“ е поправено на „страдателното наклонение“, което на свой ред е задраскано и заменено със „страдателный залог“. И накрая, някои специфични наименования на глаголни категории и форми се срещат единствено у Васкидович и могат да се обяснят с влиянието на онези гръцки просветители, с които той общува през последното десетилетие от просъществуването на Княжеската академия в Букурещ. Така названията на трите вида бъдеще време при Васкидович (fol. 21) – бъдеще свършено, бъдеще траенно и бъдеще траенно свършено – са преводи на термините μέλλων τελειωμένος, μέλλων διαρκής и μέλλων διαρκής τελειωμένος, които Константинос Вардалахос (1829: 74–75) изработва в опита си да реформира традиционната терминология, поне в описанието на говоримия гръцки¹³.

Преди да се върнем към Вардалахос като възможен източник на граматически концепти и лексика у нашия автор, ще очертаем накратко съдържанието на частта за глагола в „Кратка граматика“ (fol. 19–48). Глаголът е представен на четвърто място след члена (ἄρθρον), името (ὄνομα) и местоимението (ἀντωνυμία) и преди причастието (μετοχή), предлога (πρόθεσις), наречието (ἐπίρρημα) и съюза (σύνδεσμος). Липсват каквито и да е дефиниции от въпросо-отговорен тип, въвеждат се директно категориите диатеза, наклонение и време (fol. 19^v–20^r): „Глаголи ся думитъ колкото явяватъ що нѣкой си праве, що страдава (πάσχει) и как. Сего ради други ся дѣйствителни (ἐνεργητικά), други страдателни (παθητικά), други средни (οὐδέτερα)“ [...] Глаголитъ имѣтъ три залози (διαθέσεις). Дѣйствителный (ἐνεργητική), който явява що нѣкой си праве: н.п. γράφω. Страдателный (παθητική), който явява що нѣкой си страдава, н.п. δέρνομαι. Средний (οὐδέτερα), който явява какъ съмъ, н.п. ἀρρωστῶ“.

Групата на петте диатези (и шест подвида към οὐδέτερα) от „Педагогическа граматика“ тук е редуцирана до три. Подобно на Велиев и на автора на „Простоелинска граматика“ Васкидович превежда като „среден залог“ диатезата, изразяваща състояние, οὐδέτερα, но от друга страна, не въвежда отделно понятие за „возвратителный/ возвратен залог“. Прави впечатление желанието му да подбира примери, които леко се различават от стандартните, например δέρνομαι, който се употребява само в димотики, на мястото на предсказуемия τύπτομαι, а ἀρρωστῶ – вместо обичайните πονῶ или ὑγιαίνω (срв. Вавмас 1828: 48).

За наклоненията, които са изброени от Васкидович без предварително дефиниране на глаголната категория и са онагледени с по два-три примера (fol. 20^r), си заслужава отново да отбележим една заемка от терминологията, която Вардалахос се опитва да прокара в граматиката си на говоримия гръцки: „Глаголитъ иматъ три наклонения (ἐγκλίσεις):

¹³ Γραμματικὴ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, ἐκ πολλῶν συνερανισθεῖσα ὑπὸ Κωνσταντίνου Βαρδαλάχου. Ἐν Ὁδίσῳ, 1829.

дѣйствителный (ἐνεργητική) [вероятно грешка на Васкидович по аналогия с гореописаните залози, тъй като нататък се среща коректният термин ἔγκλισις ὀριστική, бел. Е.М.], повелителный (προστακτική), подчинителный (ὕποτακτική), въ който ся възприима и предпоставително (ὕποθετική). [...] Подчинително наклонение или представлява условие, или съгласие, н. п. ἤθελα γράψει ... ἤθελα ἔχω γραμμένον“.

Цитираният пасаж възпроизвежда само една конкретна част от Вардалаховата класификация на наклоненията (с. 75–76), в която освен изявително и заповедно наклонение се посочват ὕποτακτική (подчинително наклонение, представено доста формално като вариант на изявителното след група от определени съюзи), διαθετική (причастие, което Вардалахос също третира като наклонение) и συνθηματική ἢ ὑποθετική (условно наклонение), което „παραστένει συνθήκην, συμφωνίαν, καθὼς, ἤθελα τὸ γράψει, ἂν εὐκαιροῦσα“ (изразява условие, съгласие, като „Щях да (го) напиша, ако разполагах с време“). Твърде вероятно е Васкидович да заимства термина ὑποθετική, „предпоставително наклонение“, именно оттук, (доколкото не открихме друга граматика на гръцки автор, в която той да се използва), а последното изречение е дословно преведено, включително и примерът, който е използвал гръцкият автор. С това обаче сходствата свършват. Васкидович разглежда условното наклонение като част от подчинителното и игнорира същото това определение на причастие като ἔγκλισις (наклонение), което е застъпвал преди години в „Педагогическа граматика“ (22: 138) – в новата граматика причастие е представено отделно след наклоненията (fol. 23^v). Същото се отнася за τὸ ἀπαρέμφατον – петрифицираната форма за аорист на инфинитива, която служи в новогръцки единствено за образуване на описателните форми на времената.

Представянето на следващата глаголна категория – темпоралността, също показва влияние на реформаторските опити на Вардалахос, дори там, където не са особено сполучливи. Такъв е случаят с наименованията за трите вида бъдеще време, които Вардалахос се опитва да въведе в употреба (1829: 74–75): μέλλων τελειωμένος за действие в бъдещето с ясно обозначени граници и темпорален обхват (αὐριον θέλω γράψει); μέλλων διαρκής – за продължително действие без ясно посочени граници (αὐριον θέλω γράφει); μέλλων διαρκής τελειωμένος ἢ μέλλων προγενέστερος – за действие, чието времетраене не се уточнява, но за което е известно в какъв предстоящ момент ще бъде завършено (αὐριον θέλωμεν τὸ ἔχει γραμμένον). Тази терминология е възприета и преведена на български единствено от Васкидович (fol. 21) и не добива популярност в други граматиките: „Времената (οἱ χρόνοι) сѣтъ: настояще (ἐνεστώς), проходяще (παράτατικός), прешедше (παρακείμενος), давнопрешедше (ὑπερσυντελικός), непредѣлно (ἀόριστος), бждеще свършено (μέλλων τελειωμένος), бждеще траенно (μέλλων διαρκής), бждеще траенно свършено (μέλλων διαρκής τελειωμένος)“.

В останалите възрожденски граматика на новогръцкия (и същевременно на старогръцкия език, без оглед на това, че старогръцкият футур не познава отделни форми за изразяване на аспект) са в обращение други термини. От една страна, книжовници, които оформят педагогическите си възгледи под влиянието на „консерваторите“ в Княжеската академия, възприемат класификацията на Стефанос Комитас, който разграничава просто (синтетично) бъдеще време за изразяване на еднократно действие и две описателни – бъдеще, изразяващо повторителност посредством конструкция от формите за бъдеще време на спомагателния глагол и сегашно причастие, и бъдеще предварително, което се образува от формите за бъдеще време на спомагателния глагол и причастие за перфект (Комитас, 196) „ὁ μέλλων μόνος, δηλοῖ τὸ ἄπαξ, ἐλεύσομαι, ἢ τὸ πολλάκις, ἔσομαι ἐρχόμενος, ἢ τὸ παρῆκον ἐν μέλλοντι, ἔσεσθε ἐγνωκότες“ (Бъдеще време показва, – ако се състои само от една форма – еднократно действие, *ще пристигна/ще дойда*, или показва многократно действие, *ще наминавам / ще идвам*, или минало в бъдещето, *ще сте узнали*). Сред нашите възрожденци тази терминология се поддържа от Райно Попович (2^v)¹⁴: „δηλοῖ γὰρ τὸ ἄπαξ, τὸ πολλάκις καὶ τὸ παρῆκον ἐν μέλλοντι“ и както видяхме – от самия Васкидович в граматиката му на старогръцкия език от 1837 г.

От друга страна, широко известният в България Димитриос Дарварис назовава само два вида бъдеще време в новогръцки – *συνεχῆς*, което обозначава продължително или повтарящо се действие, напр. *θέλω δοξάζει*, и *προσωρινός*, обозначаващ еднократно действие, например *θέλω δοξάσει* (1806: 105). В таблицата на спреженията Дарварис включва само второто, което се образува от аористната основа, като изтъква, че именно то е общоупотребимото в живия език. Към неговата класификация очевидно се придържа Филип Велиев, когато различава – без специални наименования – *μέλλων α'* и *μέλλων β'*, за многократно или продължително и за еднократно действие, например *θέλω γράφει*, многократно, „ще пишж“, и *θέλω γράψει*, еднократно, със същия български превод – „ще пишж“ (1860: 69–71). Отново към Дарварис ни отвежда таблицата с четири способа за образуване на бъдеще време – *μέλλων* (обикновено) „θέλω γράψει“, *ἀντίστροφος* (обратно) „θέλει γράψω“, *ποιητικός* (поетическо) „θὲ νὰ γράψω“ и *δημώδης* (народно) „θὰ γράψω“, които изброява авторът на „Простоеллинска граматика“ (38^v). За това съдим по думите на самия Дарварис, който за пръв път изрежда тези варианти в граматиката си от 1806 г. и коментира, че е наименовал всеки един от тях, „ὄλ' ἐμοῦ ὀνομάσθη“ (с. 173). Разликите, разбира се, са само от стилистично, а не от функционално естество, и вероятно затова Васкидович се ограничава до книжовните форми *θέλω γράψει*, *θέλω γράφει*, *θέλω γραφθεῖ* и т.н., а игнорира раз-

¹⁴ Райно Попович. *Граматика и христоматия*. НБКМ – ОРСК, сигн. № Гр. 128.

говорните форми, образувани с апокопа на θέλω/ θέλει и контракция на θέ νὰ в θά.

Останалата част от „Кратка граматика“ съдържа таблици със спреженията на спомагателния глагол (fol. 22^r: Κλίσις τοῦ βοηθηκοῦ ρήματος), спреженията на двата класа глаголи, βαρύθωνα (fol. 23^v) и περιστώμενα (28^v), безличните глаголи (38^r) и азбучен списък на неправилните глаголи, „Ἀνώμαλα ρήματα. Неравни глаголи“ (41^r–48). За всеки от неправилните глаголи са посочени като основни форми 1 л. ед.ч. на сегашно, минало несвършено, минало неопределено, отдавна минало, аорист и бъдеще време с формата, образувана от аористната основа, например (46^r): μανθάνω (уча), проход. ἐμάνθανα/ преш. ἔχω μάθει/ давно преш. εἶχα μάθει/ непр. ἔμαθα/ бѣд. свърш. θέλω μάθει.

Заклучение

Въз основа на сравнителен анализ на представянето на глаголните категории в двете гръцки граматика на Васкидович и в учебниците и езиковите помагала на съвременните му гръцки автори, стигнахме до извода, че основните източници на свищовския учител са граматиките, използвани в Княжеската академия в Букурещ през 20-те години на XIX в. Този извод е логичен и очакван, но досега почиваше по-скоро на хипотези, бегли споменавания за контактите на Васкидович с Неофитос Дукас или потвърдени влияния на Академията в други учебници на Васкидович, включително писаните в съавторство като „Славеноболгарское детоводство“. Когато обаче говорим за филологическата школа в Княжеската академия през 20-те години на XIX в., трябва да имаме предвид, че това е десетилетието, през което най-драматично се изяснява конфликтът между консервативното и прогресивното крило в тази авторитетна институция. Фактът, че центрове на гръцкото знание и култура като Букурещ и Яш са създадени под егидата на фанариотите с двойственото им отношение към традиционното духовно образование и културните влияния на Запада, предопределя назряването на събития като изгонването на Вениамин Лесвиос от Букурещ или бруталното нападение над Неофитос Дукас през 1817 г. През 1821 г. най-влиятелният педагог в Букурещ – Константинос Вардалахос – заминава за Брашов, а скоро след това Академията е закрыта заради подозрения за участие на повечето учители във Φίλική Ἐταιρία. Впоследствие на нейно място отваря врати „Св. Сава“, където обучението вече не протича изцяло на гръцки, а на румънски език. В тази динамична ситуация е невъзможно да твърдим, че Васкидович взима страна или прави избор между двете крила на езиковия спор и двата типа учебни помагала на неоатицисти и реформатори, още повече, че някои от тези граматика излизат едва през третото десетилетие на века (Комитас 1828; Вардалахос 1829). Изхождайки от трактовката на глаголните категории време,

диатеза и наклонение, смятаме, че ориентацията на граматиката му на старогръцкия език към школата на Дукас/ Комитас, която стъпва основно на Теодор Газа и неговите коментатори (Атанасий Пароски), е била избор, все още адекватен на ситуацията до края на 30-те години. Кратката граматика на новогръцкия, от друга страна, е ориентирана към новата педагогика на езиковото обучение, която навлиза на Балканите от Западна Европа и Русия, първоначално с посредничеството на Вардалахос, Сарафис, Вамвас и благодарение на гръцките преводи на западните граматика. Такива преводи не липсват в библиотеката на Васкидович и вероятно това обяснява избирателното му отношение, когато заимства само конкретни тези и термини от *Γραμματικὴ τῆς ὀμιλουμένης ἑλληνικῆς γλώσσης* на Вардалахос, но отхвърля най-радикалните му нововъведения, например замяната на *ῥῆμα*, която Вардалахос счита за пълен синоним на *λέξις*, с *κατηγόρημα*, или отделянето от конюнктива на самостоятелно наклонение, наречено „условно“. „Кратка граматика“ несъмнено свидетелства за значително опростяване и модернизиране както на дескриптивните модели, така и на дидактичния подход на Васкидович спрямо труда му от 1837 г. и в известен смисъл той извървява обратния път на този на другия известен свищовски учител – Христати Павлович. По стечение на обстоятелствата обаче *Παίδαγωγικὴ γραμματικὴ* остава единственият труд на Васкидович, отпечатан на гръцки език, което е допринесло за формирането на едностранна и непълна представа за методологическите принципи на този автор и за възгледите му за историята на езика.

Литература

- [1] Вунчев: Вунчев, Б. Граматика, речници и други помагала за изучаване на гръцки език в България до Освобождението. // *Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“*, Факултет по класически и нови филологии, 2012, № 104, с. 153–240.
- [2] Вунчев: Вунчев, Б. Гръцки граматика, съставени от българи до Освобождението. // *Чуждоезиково обучение*, 2014, № 5, с. 557–565.
- [3] Вълчева: Вълчева, Др. Скрита рецепция на Плутарх в българската учебникарска книжнина през Възраждането. В: Славова, М. (Ред.). *Studia Classica Serdicensia. T. 1. Musarum semper amator*. София: Св. Климент Охридски, 2010, с. 231–243.
- [4] Гунев: Гунев, Ив. *Емануил Васкидович и неговото славянобългарско училище*. София: Отечество фронт, 1988, 239 с.
- [5] Манчев: Манчев, В. *Спомени. Дописки. Писма*. (Съст., бел. и коментар Цв. Нанова, Ю. Николова). София: ОФ, 1982.
- [6] Мушмова-Георгиева, Аламанова-Спасова: Мушмова-Георгиева, Ф., Аламанова-Спасова, Ж. Библиотечна и издателска дейност на Свищовското читалище от основаването му до 1944 г. В: Казански, Р. (Ред.). *Сто години народно читалище Свищов. Юбилеен сборник 1856–1956*. Свищов, 1958, с. 187–228.
- [7] Нихоритис: Нихоритис, К. Каталогът на д-р Цветан Радославов на гръцките

книги в библиотеката на Емануил Васкидович. В: Костова-Панайотова, М., Пенчева, А. (Съст.). *Светът е слово, словото е свят. Сборник от юбилейна международна конференция на Филологическия факултет – 25 години филология*. Благоевград: Неофит Рилски, 2016, с. 123–134.

- [8] Парапунски: Парапунски, Й. *Емануил Васкидович – първият светски учител в България*. Свищов, [изд. авт.], 2015, 302 с.
- [9] Стоянов: Стоянов, М. *Българска възрожденска книжнина. Аналитичен репертоар на българските книги и периодични издания (1806–1878)*. Т. 1. София: Наука и изкуство, 1957.

